

TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA BOLA PSIXIK RIVOJLANISHINING ASOSIY YO'LLARI

Gulhayo Rajabova Odilovna

Buxoro viloyat Peshku tumani 46-maktab psixologi

Qo'ldosheva Oliya Shirinovna

Buxoro viloyat Peshku tumani 40-maktab psixologi

Sharopova Feruza Amrillovna

Buxoro viloyat Peshku tumani 10-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ta'lim va tarbiya jarayonida bola psixik rivojlanishining asosiy yo'llari yoritilgan. Bolaning aqliy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilinib, ta'lim va tarbiyaning shaxs kamolotidagi ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, pedagog va ota-onalarning bola rivojlanishidagi muhim vazifalari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar:Psixik rivojlanish, ta'lim, tarbiya, bola psixologiyasi, shaxs rivojlanishi, motivatsiya, emotsional rivojlanish, ijtimoiy muhit, pedagogik yondashuv, psixologik yordam.

KIRISH

Bola psixik rivojlanishi murakkab va uzluksiz jarayon bo'lib, unda biologik, ijtimoiy va psixologik omillar o'zaro bog'liq holda namoyon bo'ladi. Ta'lim va tarbiya esa ushbu rivojlanishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Bola yoshligidan boshlab atrof-muhit, oila va maktab ta'sirida shakllanadi hamda uning dunyoqarashi, fikrlashi va xulq-atvori rivojlanib boradi.

Ta'lim jarayonida bola bilim olish bilan bir qatorda tafakkur, diqqat, xotira va nutq kabi psixik jarayonlarni ham rivojlantiradi. O'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlar, savol-javoblar va amaliy mashg'ulotlar bolaning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantiradi. Ayniqsa, interaktiv metodlar va innovatsion texnologiyalar bolalarning bilishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Tarbiya jarayoni esa bolaning ma'naviy va axloqiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Oila va maktabdagi tarbiyaviy muhit orqali bolada hurmat, mas'uliyat, mehroqibat va mehnatsevarlik kabi ijobiy sifatlar shakllanadi. Tarbiya jarayonida kattalarning shaxsiy namuna ko'rsatishi ayniqsa muhimdir.

Bola psixik rivojlanishining asosiy yo'llaridan biri — muloqot hisoblanadi. Tengdoshlari, ota-onasi va o'qituvchilari bilan bo'lgan muloqot jarayonida bola o'z fikrini ifodalash, boshqalarni tushunish va ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishni o'rganadi. Sog'lom muloqot bolaning emotsional barqarorligini ham mustahkamlaydi.

Faoliyat ham psixik rivojlanishning muhim omilidir. O'yin, o'qish, mehnat va ijodiy mashg'ulotlar orqali bola yangi bilim va ko'nikmalarni egallaydi. Ayniqsa, boshlang'ich yosh davrida o'yin faoliyati bolaning tasavvuri, tafakkuri va emotsional rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Psixik rivojlanishda motivatsiyaning o'rni ham katta. Rag'batlantirish, maqtov va qo'llab-quvvatlash bolada o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi. Aksincha, doimiy tanqid va bosim bolaning ruhiy rivojlanishiga salbiy ta'sir qilishi mumkin.

Maktab amaliyotchi psixologining faoliyati ham bola rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Psixolog bolalarning individual xususiyatlarini o'rganib, ularga mos psixologik yordam ko'rsatadi. Turli treninglar va rivojlantiruvchi mashg'ulotlar orqali bolalarning psixik jarayonlari mustahkamlanadi. Oilaviy muhit bolaning psixik rivojlanishiga eng kuchli ta'sir qiluvchi omillardan biridir. Mehribonlik, e'tibor va sog'lom muhit mavjud bo'lgan oilada bola o'zini xavfsiz va erkin his qiladi. Bu esa uning emotsional va ijtimoiy rivojlanishini ijobiy tomonga yo'naltiradi.

Inson psixik rivojlanishining ijtimoiy shartlilikligi rivojlanish jarayonini bilim va ko'nikmalarning oddiy to'planib borishiga bog'lash mumkinligini anglatmaydi. Inson psixik rivojlanishining ijtimoiy tabiatini hisobga olish mazkur jarayonning murakkabligi va ko'pqirraliligini tushunish imkonini beradi, chunki faqat shunday yondashuvdagina rivojlanish u yoki bu alohida vazifalarning miqdoriy ortishi emas, aksincha insonning umuman rivojlanishi sifatida namoyon bo'ladi.

Ta'lim va psixik rivojlanish mazmuni. Bilim va faoliyat uslubining murakkablashishi ta'lim jarayonida bolalar rivojlanishining asosiy va belgilovchi tomonini tashkil etadi. Masalan, shveysariyalik psixolog J.Piaja o'zi olib borgan tadqiqotlar asosida ta'kidlashicha, 7-8 yoshdan kichik bolalar raqam bilan bog'liq faoliyatga qodir emas. Shuningdek, bolaning psixik rivojlanishiga ta'lim mazmunining o'zgarishi va uning ta'siri haqida L.A.Venger, P.YA.Gal'perin, D.B.El'konin, V.V.Davidov va boshqalar yozgan.

Usul va bilimlarni qo'llash psixologik mexanizmlarining rivojlanishi. Faoliyatning umumiy turi aniqlangach, bolalar tomonidan ayni usullar turli darajada qo'llanilishi mumkin. O'quvchilar faoliyatning nisbatan Yuqori shakllari va turlariga (shuningdek, aqliy) masalan, aniq va abstrakt bilimlarni bog'lay olish va o'zaro nisbatini aniqlay bilishga o'rgatilishi lozim.

Shaxs umumiy xususiyatlarining rivojlanishi. Rivojlanish jarayonida faqat bilim va faoliyat usullarining o'zgarishi va murakkablashishi sodir bo'lib qolmaydi. Bolaning psixik rivojlanishi uning butun shaxsidagi o'zgarishlarni, ya'ni shaxs umumiy xususiyatlarining rivojlanishini o'z ichiga oladi. Rivojlanish jarayonida bolalar psixik faoliyatining turli jihatlarini o'zgaradi, usullar yig'ilishi va o'zgarishi sodir bo'ladi. Bola ko'p miqdordagi turli harakatlarni bajara oladi, bilim va tasavvurlari

o'zgaradi. Mazkur o'zgarishlar ichidan nisbatan umumiy va belgilovchi o'zgarishlarni ajratib ko'rsatish mumkin bo'ladi. Ular quyidagilar:

1. Bolaning shaxsiy yo'naltirilganlik xususiyatining umumiy rivojlanishi. Unga uch turni kiritish mumkin: a) ta'limiy yo'nalganlik (yaxshi o'qish, yaxshi baho olish), b) bilim olishga yo'nalganlik (masalalarni hal etish, yangi vazifalar olish), v) atrofdagilar bilan munosabat. Shunday qilib, shaxsiy yo'nalganlikni hisobga olish maktab o'quvchilari ta'limi (bilim va usullarni egallash) va tarbiyasini (shaxsiyat rivojlanishi) yanada samarali amalga oshirish uchun birinchi va zarur shartdir.

2. Faoliyat psixik tuzilishining rivojlanishi (motiv, maqsad, ob'ekt). Masalan, maktab o'quvchilari bog'chaga sovg'a uchun archa o'yinchoqlarini tayyorlashadi. Motiv – turlicha (bolakaylar ko'nglini olish, o'qituvchi talabini bajarish, jarayonning o'zidan qoniqish). Maqsad – archa uchun o'yinchoqlar tayyorlash. Ob'ekt – o'yinchoqlar tayyorlanadigan materiallar.

Har qanday faoliyat o'z ichiga qator unsurlarni (motiv, maqsad, ob'ekt) oladi. 2ammasi birgalikda faoliyat tuzilishining o'ziga xos xususiyatini yaqqol ko'rsatib beradi.

3. Ong mexanizmining rivojlanishi. Bu fikriy faoliyatning ko'rgazmali-harakatli, ko'rgazmali-obrazlidan abstrakt, nazariyga o'zgarishidir. Bolada tushunchalar va tushunchalar tizimi muntazam shakllanib boradi. Bolaning anglash va fikrlashining rivojlanishi darajasi qancha Yuqori bo'lsa, u o'zlashtirgan, foydalanayotgan tushunchalar shuncha murakkab bo'ladi.

Shu tarzda, umumiy holda bola psixik rivojlanishi jarayonini uch asosiy yo'nalishga bo'lish mumkin:

- 1) ta'lim jarayonida bilim va faoliyat usullarining rivojlanishi,
- 2) o'zlashtirilgan usullar qo'llash psixologik mexanizmlarining rivojlanishi,
- 3) shaxsning umumiy xususiyatlarining rivojlanishi.

Ta'lim jarayonida bolalar rivojlanishining pedagogik shartlari va qonuniyatlari Bilim, uni qo'llash mexanizmlari va shaxs umumiy xususiyatlari rivojlanishining pedagogik shartlari ta'lim jarayonida bolalar rivojlanishining umumiy qonuniyatlariga bog'liq. Bola psixik rivojlanishining turli taraflari uchun alohida, aniq pedagogik shartlarni ham inobatga olish muhim. O'qish jarayonida o'quvchilar turli o'quv predmetlari bo'yicha bilim va harakat usullarini egallaydilar. O'qishning har xil turlari bo'yicha yangi bilim va mahoratlarni egallab borish bilan bir qatorda bu shartlar bilan muvofiq ravishda bola psixikasi ham rivojlanib boradi.

Yoshning umumiy xususiyati. Har bir yoshdagi psixik rivojlanish alohida sifat bosqichiga ega. Yosh xususiyatlari ko'plab shartlar majmui bilan belgilanadi. Bu - bola hayotidagi har bir bosqichda unga qo'yiladigan talablar sistemasi, atrofdagilar bilan munosabat, u egallayotgan bilim va faoliyat turi hamda bu bilimlarni egallash usullaridir. Yosh xususiyatini aniqlovchi shartlar majmuiga bolaning jismoniy

rivojlanishi xususiyatlari ham kiradi (masalan, go'daklikda ma'lum bir morfologik shakl hosil qiluvchi ma'lumotlarni egallash, o'smirlikda organizmning o'zgarish xususiyatlari va boshqalar). Yosh davrlarida rivojlanishning asosiy o'zgarish mexanizmlari. Yosh davrlarini aniqlash atrofda gilariga munosabatlarning rivojlanish darajasi bilan bilim, usullar, qobiliyatlar rivojlanishi darajasi o'rtasidagi aloqani belgilab beradi. Mazkur ikki taraf orasidagi munosabatlarning o'zgarishi keyingi yosh bosqichlariga o'tishning muhim ichki asosi («harakatlantiruvchi kuch»)ni tashkil etadi.

Bola yashash sharoiti, tarbiya va ta'lim olish sharoitining o'zgartirilishi rivojlanishning yosh davrlari almashinuvini belgilovchi muhim omildir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ta'lim va tarbiya jarayoni bola psixik rivojlanishining asosiy yo'llaridan biri hisoblanadi. Bilim berish, tarbiyaviy ta'sir, muloqot va faoliyat orqali bolaning aqliy, emotsional va ijtimoiy sifatlari shakllanadi. Ota-ona, o'qituvchi va psixologlarning hamkorligi asosida yaratilgan sog'lom muhit bolaning barkamol shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziev E. G. Umumiy psixologiya. — Toshkent: O'qituvchi, 2017.
2. Davletshin M. G. Yosh davrlari psixologiyasi. — Toshkent, 2018.
3. Karimova V. M. Pedagogik psixologiya. — Toshkent: Sharq, 2020.
4. Vygotskiy L. S. Psixologik rivojlanish asoslari. — Moskva, 2016.
5. Hasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi. — Toshkent, 2019.
6. Ziyonet